

УДК 343.977

СУЛЕЙМАНОВА З.Р., здобувач кафедри криміналістики
Донецького юридичного інституту МВС України

ОТРИМАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО МЕХАНІЗМ НЕЗАКОННОГО ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В ХОДІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

***Анотація.** Розкрито можливості отримання криміналістично значимої інформації про механізм незаконного збуту наркотичних засобів в ході реалізації тактичної операції. Наведена типова криміналістична програма виконання тактичних завдань, які реалізуються в ході тактичної операції.*

***Аннотация.** Раскрыты возможности получения криминалистически значимой информации о механизме незаконного сбыта наркотических средств в ходе реализации тактической операции. Приведена типичная криминалистическая программа выполнения тактических задач, которые реализуются в ходе тактической операции.*

***Summary.** Revealed the possibility of obtaining meaningful information about forensic mechanism of unlawful sale of narcotic drugs in the course of tactical operations. Shows a typical forensic program execution of tactical tasks that are implemented during tactical operations.*

***Ключові слова:** методика розслідування незаконного збуту наркотиків, незаконний збут наркотичних засобів, тактичні операції при незаконному збуті наркотиків.*

Постановка проблеми. Зростання у світі кількості наркоманів призводить до активного формування транснаціонального наркобізнесу, як однієї з основних ланок організованої злочинності. Характерною рисою наркобізнесу є перетворення українського транзитного шляху в додаткову зону збуту контрабандних наркотичних засобів. Міжнародна наркомафія вже використовує територію України не тільки як транспортну артерію для перевезення наркозасобів, але й як новий ринок їх збуту. Про це свідчать сталі канали транзиту і ввозу в Україну наркотичних засобів : Бомбей–Делі–Київ–Західна Європа; Афганістан– Пакистан–Центральна Азія–Росія–Україна– Західна Європа; Іран–Туреччина–Болгарія– Україна–Західна Європа; Колумбія–Бразилія–Україна та ін.

Перспективним напрямом удосконалення методики розслідування незаконного збуту наркотичних засобів є розробка окремих видів тактичних операцій як комплексних засобів виконання тактичних завдань розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання комплексного використання наявних у правоохоронних органах сил та засобів, зокрема, можливості проведення тактичних операцій при розслідуванні незаконного збуту наркотичних засобів розкриті поверхнево і всього в трьох публікаціях (тактичні операції при пошуку предметів замаху, контрабанді наркозасобів) [1, 10, 12]. Цього безумовно недостатньо для розробки дієвих методичних рекомендацій практичним підрозділам правоохоронних органів та подальшого розвитку методики розслідування аналізованих злочинів.

Метою статті є виокремлення методологічних основ проведення тактичної операції “Встановлення механізму злочину” під час розслідування незаконного збуту наркотичних засобів, а також розробка криміналістичної програми проведення зазначеної тактичної операції.

Загальновідомо, що в якості об’єктивної реальності, механізм злочину формується й функціонує під впливом певних закономірностей, які є складовими предмета криміналістики.

Під механізмом злочину можна розуміти систему процесів взаємодії учасників злочину, як прямих, так і непрямих, між собою й з матеріальним середовищем, поєднаних використанням відповідних знарядь, засобів і інших окремих елементів обстановки. Механізм злочину закономірно обумовлює виникнення криміналістично значимої інформації про сам злочин, його учасників і результати [3, с. 2 – 8; 6, с. 72 – 75].

Основними елементами механізму злочину вважаються: а) діяльність (рідше – окремі дії й рухи) суб’єкта злочинної події (злочинця, злочинного угруповання); б) комплекс (сукупність) дій, вчинків і інших рухів жертви злочину; в) комплекс (сукупність) дій, вчинків і інших рухів осіб, які випадково пов’язані зі злочинною подією; г) окремі елементи обстановки, використовувані учасниками злочинної події; д) предмет злочинного замаху. Ці елементи створюють основу системи взаємодії між учасниками злочинної події й навколишнім середовищем. Названі складові механізму злочину перебувають у постійному русі й розвитку. Відомості про них можна використовувати в процесі розкриття й розслідування конкретного злочину [5, с. 36-45].

Практичним працівникам для встановлення об’єктивної істини в справі необхідно виявити й проаналізувати всі процеси взаємодії, які сформували злочин, від їх початку до кінця, знайти відповіді на запитання про те, де, коли, за яких обставин, із чого почалося, у що вилилося й чим завершилося досліджуване явище. Мова йде про відновлення картини поетапного розвитку вчиненого злочину у всіх його криміналістично значимих рисах і взаємозв’язках.

Щоб швидко й повно виявити необхідну криміналістично значиму інформацію про механізм вчиненого злочину, слідчий повинен чітко уявляти собі таке: а) про що потрібна інформація, для якої мети; б) у якій формі й у якому обсязі; в) де й коли її шукати, з яких джерел її можна одержати; г) з чого потрібно почати для її отримання, які наявні в його розпорядженні технічні засоби застосувати; д) яким способом зафіксувати й зберегти отриману інформацію, зробити її доступною для наступного сприйняття й оцінки іншими особами [2].

На виявлення інформації про механізм злочину з метою створення криміналістичної моделі механізму злочинної події позитивно або негативно впливають суб’єктивні й об’єктивні фактори [2, 4, 7].

До суб’єктивних факторів, які визначають можливості одержання інформації про механізм злочину, відносяться: а) професійний досвід слідчого; б) укорінені у свідомості слідчого звичні погляди на певні факти і явища; в) здатність слідчого швидко зіставляти отриману інформацію зі своїми знаннями, оцінювати дійсну або можливу цінність отриманої інформації, бути уважним, швидко мислити й відокремлювати криміналістично значиму від другорядної інформації; г) наявність і ступінь поінформованості слідчого про кількість і місцезнаходження матеріальних носіїв інформації про механізм досліджуваного злочину; д) наявність прорахунків і характер помилок слідчого в оцінці отриманої й дослідженої інформації; е) наявність і характер протидії розслідуванню і т. ін.

До об’єктивних факторів такого роду (стосовно слідчого), відносяться: а) наявність у слідчого процесуального права збирати й досліджувати докази по конкретно вчиненому злочину; б) наявність і характер повідомлення або результатів попередньої перевірки, що стали приводом до порушення кримінальної справи; в) наявність у слідчого технічних і інших допоміжних засобів, які сприяли б використанню можливо

більшої кількості форм виявлення, фіксування й збереження інформації; г) своєчасність збирання й дослідження доказів, обмеження часу для прийняття рішень і їх реалізації; д) наявність у слідчо-оперативній групі необхідних фахівців; є) збереження в незмінному виді обстановки на місці вчиненого злочину.

До об'єктивних факторів такого роду, стосовно носіїв інформації, відносяться: а) наявність і характер матеріальних носіїв криміналістично значимої інформації про злочинну подію; б) доступність інформації для фахівця; в) об'єктивні можливості збереження відомостей про механізм злочину й інтенсивність зникнення й знищення інформації на матеріальних носіях; г) час, що пройшов після вчинення або виявлення в діях суб'єкта ознак якого-небудь злочину, і ін.

Інформація про механізм злочину є потенційною й набуває криміналістичного й процесуального значення тільки після її актуалізації, тобто після включення її до процесу розслідування.

Щоб актуалізувати носії інформації про механізм злочину (а саму інформацію зробити криміналістично й процесуально значимою), вони повинні бути виявлені, зафіксовані, збережені, а потім оцінені й використані при виконанні завдань розкриття й розслідування злочинів [2].

Вищезазначення теоретичні положення є підґрунтям для розробки й реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину”, яка проводиться під час розслідування незаконного збуту наркотичних засобів.

Під час проведення різноманітних заходів, з метою припинення незаконного обігу наркотичних засобів, виникають ситуації виявлення самих наркотичних засобів, засобів їх виготовлення, чи отримання інформації про їх збут. При цьому нерідко особа злочинця є не встановленою, або він зник з місця вчинення злочину і залишається не ясним механізм злочину. Це й обумовлює проведення комплексу заходів спрямованих на виконання тактичного завдання – встановлення механізму злочину. Такий комплекс заходів може проводитися в рамках реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину”.

Першочерговими завданнями розслідування у такій ситуації є визначення характеру необхідної інформації, за допомогою якої можна в найкоротший термін встановити особу, яка вчинила злочин, і одержати інформацію про інші складові механізму злочину та його відображення в навколишньому середовищі. Так, при виявленні “безхазяйної” контрабанди наркотичних засобів доцільно спершу висунути версії: про коло осіб, причетних до даного злочину, місце їх знаходження, мотиву і мети злочину. Відповідно до об'єктивної сторони злочину висуваються версії: про джерела придбання наркотичних засобів, способи їх переміщення й маскування, місця зберігання й збуту, можливих співучасників, про вчинення інших злочинів, пов'язаних з контрабандою, наприклад, розкрадання наркотичних засобів, посадові злочини, хабарництво, і про наслідки злочину (які настали, і які відвернуто) [13].

В ході підготовки до реалізації тактичної операції “Встановлення механізму злочину” слідчі версії будуються на основі формування слідчим теоретичної ймовірності ретроспективної моделі злочину [7].

Конкретизуючи коло осіб, можливо причетних до вчинення злочину, особлива увага звертається на осіб, які мають доступ або будь-яке відношення до контрабандних наркозасобів і транспортних засобів, на яких вони перевозилися, до інформації про специфіку діяльності митних і інших контролюючих органів, знання якої необхідне для здійснення контрабанди наркозасобів, осіб, які володіють певними повноваженнями по службі, з використанням яких міг бути вчинений злочин, навички (при виявленні

контрабандних наркосасобів у спеціально виготовлених схованках або пристосованих для цієї мети інших предметів або транспортних засобів), які можуть мати пряму або непряму зацікавленість у вчиненні даного злочину.

Інформаційною базою для таких слідчих версій, при встановленні особи, причетної до здійснення контрабанди наркосасобів, служать, насамперед, дані, отримані при огляді місця події (місця виявлення контрабандних предметів). В окремих випадках інформаційною базою можуть служити й супровідні документи на переміщуваний вантаж, у якому були виявлені “безхазяйні” контрабандні наркотичні засоби.

Планування проведення тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину” в умовах даної ситуації починається з моменту одержання повідомлення про виявлення контрабандних наркосасобів. Визначення необхідних для виявлення підозрюваного слідчих дій і інших заходів припускає проведення криміналістичного аналізу місця й обставин виявлення контрабандних наркотичних засобів, подій, які передували, і відбувалися за цим, дослідження самих предметів контрабанди. Необхідно також визначити місця можливого знаходження матеріальних і інших слідів злочину, у тому числі й за межами місця безпосереднього виявлення наркосасобів, а також коло осіб, які володіли або можуть володіти інформацією, яка стосується цієї справи [12].

У процесі реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину” у випадку виявлення наркотичних засобів, предметів для їх виготовлення, нарколабораторій, у разі невстановлення осіб, які вчинили злочин проводяться всі слідчі дії, можливі без участі особи, підозрюваної у вчиненні злочину, а саме: огляд місця події, огляд місця виявлення контрабанди й інших предметів, які можуть стати речовими доказами, допити свідків, призначення судових експертиз, проведення вилучень, відтворення обстановки та обставин події у вигляді слідчих експериментів, а також інші слідчі дії, проведення яких викликається необхідністю з метою встановлення обставин злочину.

Слідчі дії, в рамках тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину”, спрямовані на виявлення додаткових слідів злочину і їх закріплення (фіксацію), повинні проводитися оперативно й у максимально короткий термін, разом з тим така оперативність не повинна відображатися на якості слідства.

Серед невідкладних слідчих дій особливе значення, в даній ситуації, мають огляди місця події й виявлених предметів та речовин, оскільки інформація, отримана в результаті проведення таких оглядів дозволяє висунути обґрунтовані слідчі версії, намітити доцільні шляхи їх перевірки, визначити коло осіб, серед яких треба шукати злочинця [11].

Оглядаючи місце події, слідчий повинен прагнути на основі вивчення матеріальних слідів злочину, а також виявлених предметів відтворити по можливості найбільш повну картину події, отримати з неї максимальну інформацію про злочин і особу, яка його вчинила. З метою виявлення слідів, в яких відображаються властивості особи злочинця, за допомогою методу моделювання будуються логічні моделі: суб’єкта злочину, включаючи його навички й уміння, використані в ході злочинної діяльності; етапи злочинної діяльності й послідовність дій, а, також використані знаряддя й засоби; механізм відображення слідів злочину. При огляді місця події й вилучених предметів залучаються фахівці різного профілю залежно від виду наркотичних засобів і способів вчинення даного злочину, які володіють спеціальними знаннями, необхідними для надання допомоги слідчому у виявленні, збиранні, фіксації й дослідженні доказів.

У випадках виявлення схованок і спеціальних пристосувань, у яких приховують контрабандні наркотичні засоби, необхідно звернути увагу на сліди відображення, які

можливо виявити й вилучити з даного місця або ділянки з метою наступних їх зіставлень зі слідоутворюючими предметами, а також на коло осіб, які мали можливість доступу до даних схованок, з метою встановлення особи, яка вчинила дану контрабанду наркотиків.

Істотне значення для розслідування в ході реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину”, мають своєчасні допити свідків, включаючи посадовців митниці, прикордонників, працівників органів внутрішніх справ на транспорті, які виявили “безхазяйну” контрабанду, з показань яких необхідно одержати максимум інформації про відомі їм обставини, пов’язані з розслідуванням злочинном. Залежно від способів вчинення контрабанди наркотичних засобів свідки можуть бути виявлені також із числа осіб, які оформляли митні й інші документи на контрабандний вантаж або вантаж, у якому були виявлені наркотичні засоби.

В ході допиту свідків, під час реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину”, слід одержати інформацію про ймовірного злочинця, його характеристику й індивідуальні ознаки. Така інформація повинна негайно передаватися оперативним працівникам, які здійснюють розшук злочинців.

Якщо в процесі реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину” особа, яка вчинила злочин, буде встановлена, то перша типова слідча ситуація може трансформуватися в одну з різновидів другої, коли в розпорядженні слідства є інформація про діяння, яке містить ознаки контрабанди наркотичних засобів, і особу, причетну до її здійснення, однак місцезнаходження цієї особи невідомо, або вона перебуває за межами України [11].

Основними тактичними завданнями в ході реалізації операції “Встановлення механізму вчинення злочину” у даній типовій ситуації є: встановлення місцезнаходження особи, яка вчинила розслідуваний злочин, збір даних про її особистість, родинні і інші зв’язки; виявлення співучасників і встановлення їх ролей у злочині; встановлення можливих свідків злочину; фіксація наявних і збір додаткових доказів злочинної діяльності розшукуваної особи; доказування вини підозрюваного, мотивів і мети вчинення злочину; встановлення обставин, при яких особа, яка вчинила злочин зникла з місця проживання (або виїхала за межами України), а також причин і умов, які сприяли вчиненню злочину [9].

Виконанню таких завдань, в ході реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину” може допомогти типова криміналістична програма. Типова криміналістична програма розслідування справ про незаконний збут наркотичних засобів являє собою систему логічно впорядкованих і взаємозалежних типових завдань (питань), у яких зібраний і систематизований значний практичний досвід. Зміст такої програми визначається загальними закономірностями злочину як системи. Типова криміналістична програма покликана: а) заощадити сили і час слідчого (оперативного працівника); б) інтенсифікувати слідчі й інші процесуальні дії; в) забезпечити повноту й всебічність розслідування; г) підвищити результативність тактичної операції.

Типова криміналістична програма розслідування спрямована на встановлення таких питань:

1. Що відбулося: незаконне придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, збут, пересилання, контрабанда наркотичних засобів, інша подія, у тому числі інший злочин.

2. Як називається наркотичний засіб (у тому числі жаргонна назва), який його вміст, вміст інших елементів у вилученій речовині, колір і стан.

3. Коли вчинено незаконне придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, збут, пересилання, контрабанда наркотичних засобів.

4. Де вчинений злочин.

5. Які знаряддя злочину (спеціальне або побутове устаткування, прекурсори, розчинники, транспортні засоби й ін.) використовували злочинці.

6. Яким способом вчинено незаконне придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, збут, пересилання, контрабанда наркотичних засобів (які дії були виконані в процесі підготовки, вчинення, знищення слідів злочину).

7. Які інші, у тому числі некримінальні, події могли передувати незаконному придбанню, зберіганню, перевезенню, виготовленню, збуту, пересиланню, контрабанді наркотичних засобів.

8. Які обставини сприяли вчиненню злочину.

9. Що з'явилося на місці події.

10. Де безпосередньо перебували на місці події принесені туди злочинцями предмети (наприклад, хімічні реактиви, устаткування).

11. Як довго злочинці перебували на місці події.

12. Коли злочинці прибули й пішли з місця події.

13. Яким шляхом злочинці прибули й пішли з місця події.

14. На що саме був спрямований намір злочинців.

15. Які мотиви, мета дій злочинців.

16. Які події можуть відбутися після вчинення незаконного придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, збуту, пересилання, контрабанди наркотичних засобів.

17. Скільки людей брало участь у злочині.

18. Яка роль кожного із тих, хто брав участь у незаконному придбанні, зберіганні, перевезенні, виготовленні, збуті, пересиланні, контрабанді наркозасобів.

19. Хто вчинив злочин [8, 9, 11].

Така типова криміналістична програма дозволяє змодельовати систему завдань в ході підготовки і реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину” й приблизно визначити обсяг роботи з їх виконання для тактично правильно організації процесу розслідування. За допомогою даної програми здійснюється аналіз наявних матеріалів на початковому етапі підготовки до проведення тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину”.

Алгоритм використання типової криміналістичної програми такий :

1. Визначити питання програми.

2. Проаналізувати матеріали справи (кримінальної справи або попередньої перевірки) і з'ясувати наявність інформації із цього питання.

2.1. При наявності інформації необхідно оцінити її повноту, достатність, ступінь вірогідності (достатні й достовірні дані із вказівкою джерела їх одержання зафіксувати зручним способом (наприклад, створити окремий файл у комп'ютері, скласти таблицю, написати текст).

2.2. При повній відсутності інформації слід звернутися до відповідної розгорнутої криміналістичної програми розслідування.

2.3. Якщо зібрана інформація достовірна, але недостатня, то необхідно сформулювати проміжні типові завдання й проаналізувати наявні дані на наявність або відсутність інформації в матеріалах справи.

2.3.1. При наявності інформації оцінити її вірогідність і достатність, зафіксувати в зручній формі (див. п. 2.1).

2.3.2. При відсутності інформації, звернутися до відповідної розгорнутої типової криміналістичної програми.

2.3.3. При недостатній інформації для виконання проміжного типового завдання відзначити ту її частину, яка може бути доказом, вказати її джерело. По відсутній частині проаналізувати окремі типові завдання на наявність або відсутність інформації в матеріалах справи. При наявності інформації оцінити її вірогідність і повноту, відзначити дані і їх джерела. При відсутності інформації звернутися до відповідної розгорнутої типової програми розслідування. Відзначити слідчі дії й інші заходи для одержання відсутньої інформації.

3. Виявити взаємозв'язок з іншими питаннями короткої загальної програми. Доповнити наявну інформацію.

4. Висунути всі версії, реально можливі в даній ситуації. Визначити й зафіксувати слідчі дії й інші заходи для їхньої перевірки.

5. Перейти до наступного питання типової криміналістичної програми й проаналізувати послідовно всі загальні типові завдання, використовуючи рекомендації, зазначені в п. 1 – 4.

6. Знову отриману інформацію зіставити з відсутньою інформацією. Визначити слідчі дії й інші заходи, спрямовані на заповнення відсутніх даних.

7. Синтезувати всю отриману інформацію, змодельовати злочин [3, 7].

Типова криміналістична програма встановлення способу незаконного придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, збуту, пересилання, контрабанди наркотичних засобів може містити виконання таких тактичних завдань розслідування:

1. Чи не планував запідозрений вчинити злочин.

Звернути увагу на осіб: а) з негативною соціальною установкою; б) які ведуть життя явно не по зароблених засобах; в) які зловживають наркотичними засобами; г) які раніше підозрювалися у вчиненні незаконного придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, збуту, пересилання, контрабанди наркотичних засобів; д) професійна діяльність яких пов'язана з доступом до наркотичних засобів або можливістю їх швидкого поширення серед клієнтів; е) які мають професійні пізнання в області хімії або проявляють до цієї науки особливий інтерес; ж) професійна діяльність яких пов'язана з реалізацією хімічних речовин і спеціального устаткування.

В ході реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину” доцільно дати органу дізнання письмове доручення про проведення оперативно-розшукових заходів, у тому числі серед вищевказаних осіб [14]. При проведенні оглядів місць події й поштово-телеграфної кореспонденції, огляду, контролю й запису розмов, обшуків, звернути увагу на можливі сліди планування злочинів: а) чорнові записи хімічних реакцій, які можуть перебувати не тільки на паперових носіях, але й на жорсткому диску процесора комп'ютера, дискеті, флеш-пам'яті, як за місцем проживання запідозреного, так і за місцем його роботи; б) схеми взаєморозрахунків за придбані й реалізовані хімічні речовини, а також спеціалізоване устаткування, наркотичні засоби; номери стільникових телефонів своїх клієнтів і «партнерів» по наркобізнесу; кошти, використані на підкуп посадових осіб правоохоронних органів; в) електронні статті про виготовлення й вплив наркозасобів на організм людей, скопійовані з комп'ютерної мережі Інтернет; г) чорнові записи з назвами організацій, які виготовляють та реалізують хімічні речовини.

2. Чи не здійснював запідозрений підготовчих дій до вчинення злочину:

2.1. Чи не здійснював добір співучасників (наприклад, виготовлювачів, зберігачів, перевізників, контрабандистів наркотичних засобів). Беручи до уваги особливості

злочину, необхідно враховувати: а) назву, кількість і властивості наркозасобу; б) наявність сторонніх домішок; в) час, необхідний для проведення й виготовлення наркозасобу або його напівпродукту; г) наявність транспортного засобу, а також місця для вчинення злочину; д) складність методики синтезу наркотичного засобу; е) особливості зберігання наркозасобу і його напівпродукту; є) кількість державних кордонів, які перетнула контрабанда і ін.

Синтез отриманої інформації дозволяє в ході підготовки до реалізації тактичної операції «Встановлення механізму вчинення злочину» висунути версії про співучасників злочину. Особливу увагу слід приділити особам, зазначеним у п. 1. Заходи — аналогічні перерахованим у п. 1.

2.2. Не чи здійснював запідозрений підготовку знарядь злочину (хімічного устаткування, предметів побутового й виробничого призначення), хімічних речовин, пакувального матеріалу, транспортних засобів, пошук методик синтезу наркотичних засобів. Готуючись до реалізації тактичної операції “Встановлення механізму вчинення злочину” слідчий та оперативні працівники повинні проаналізувати сліди злочину, виявлені при огляді місця події. Якщо при огляді були виявлені перераховані предмети, то в протоколі слід зафіксувати таку інформацію: призначення предмета, його зовнішній вигляд, габарити, вага, номер, маркування й інші його особливості. Використовуючи знання фахівця, необхідно з’ясувати, яке устаткування й навички необхідні для виготовлення виявленого знаряддя злочину. Отримана інформація є підставою для висунування версій про можливі шляхи придбання знарядь злочину: покупка, розкрадання, виготовлення, одержання в тимчасове користування. Якщо виявлена методика синтезу наркотику, то необхідно висунути версію про те, як запідозрений міг її роздобути. Дати органу дізнання письмове доручення про проведення оперативно-розшукових заходів; звернути увагу на матеріальні сліди (сліди рук, сліди нашарування від хімічних речовин), які перебувають на внутрішніх і зовнішніх частинах устаткування, упакування, у салоні або кузові автомашини; призначити по виявлених об’єктах хімічну експертизу; при встановленні запідозреного перевірити його на причетність до наркобізнесу [8].

2.3. Чи не здійснювали запідозрений і його співучасники вивчення місця події, прихованих шляхів підходу й спостереження за ним, інші розвідувальні дії, а саме: а) чи не відвідували злочинці місце події; б) чи не вели спостереження за діями осіб, які реалізують хімічні речовини й спеціальне устаткування (наприклад, продавців ринку або торговельного підприємства); за діями працівників пошти (наприклад, по відправленню ними посилок); в) чи не консультувалися з фахівцями (наприклад, професійними хіміками по органічному синтезу, працівниками митниці); г) чи не вивчали оголошення про продаж, покупку, обмін хімічних речовин і устаткування, транспортних засобів, квартир (кімнат) і інших предметів; чи не давали самі таких оголошень; д) чи не знайомий запідозрений з місцем вчинення злочину (вчиться, працює або вчився раніше, працював). При цьому повинні бути прийняті до уваги властивості наркотичного засобу, вага, час виготовлення прекурсору й наркотичного засобу й інші особливості злочину. Допитати осіб, які раніше працювали або навчалися із запідозреним по перерахованих питаннях. При встановленні запідозреного перевірити його на причетність до вчинення наркобізнесу.

2.4. Чи не здійснював запідозрений дій, які полегшують прибуття до місця злочину (використання маршрутного таксі й іншого транспортного засобу й т.ін.) і відхід з нього (наприклад, вихід з підпільної нарколабораторії, розташованої у квартирі, у нічний час з метою забезпечення власної безпеки). В ході підготовки до реалізації тактичної операції “Встановлення механізму злочину” доцільно дати письмове доручення органу дізнання про проведення заходів, спрямованих на встановлення свідків. Висунути версії про

запідозреного. У випадку затримання особи провести перевірку на причетність її до вчинення наркобізнесу.

2.5. Чи не вивчав запідозрений спеціальну літературу (медичну, літературу по органічному синтезу, технічну, юридичну). При цьому необхідно взяти до уваги різновид наркотичного засобу, його зовнішній вигляд, вагу, спосіб вчинення злочину, складність методики виготовлення, час (наприклад, необхідний для синтезу наркотичного засобу або його напівпродукту), спосіб приховання слідів злочину й інші особливості. Далі із залученням фахівців в області хімії висунути версії: про літературу, яка могла бути використана при вчинення злочину (наприклад, з описом синтезу наркотичного засобу); про місце її можливого знаходження. Необхідно дати письмове доручення органу дізнання про проведення заходів, спрямованих на встановлення осіб, які вивчали таку літературу, а також направити запити в центральні й відомчі бібліотеки з метою встановлення читачів цієї літератури.

2.6. Чи не підготовляв запідозрений протигаз, респіратор, рукавички, взуття, змінний одяг, головний убір. При проведенні огляду місця події слід звернути увагу на матеріальні сліди, залишені перерахованими предметами, і особливо мікрооб'єкти. Провести допит фахівців про область застосування й можливі місця придбання названих предметів. Висунути версії й провести їх перевірку.

2.7. Чи не створював винний неправдиве алібі. При пред'явленні запідозреним документів, які підтверджують знаходження його під час вчинення наркобізнесу в іншому місці, необхідно перевірити їх дійсність. Якщо ж він посилається на осіб, які бачили його в певний час, то останніх рекомендується допитати. Щоб викрити запідозреного і його свідків у нещирості, слід задавати їм ті самі питання, які стосуються дій і подій, що мали місце в період, пов'язаний з подією злочину.

2.8. Чи не змінював запідозрений свій зовнішній вигляд. Необхідно встановити й допитати свідків, які могли спостерігати запідозреного до, під час і після затримання; оглянути й провести обшук за місцем його проживання (за місцем роботи), а також особистий обшук з метою виявлення предметів, які могли бути використані для зміни зовнішнього вигляду. Якщо встановлене, що підозрюваний не міг змінити зовнішність сам, слід висунути версії про співучасника, який допомагав йому гримуватися, змінювати зачіски. Необхідно дати письмове доручення органу дізнання про проведення заходів, спрямованих на встановлення таких співучасників [14].

3. Чи не вживав запідозрений (підозрюваний) заходів безпеки на місці події, спроби сховати сліди незаконного придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, збуту, пересилання, контрабанди наркотичних засобів: а) чи не замикав вхідні двері приміщення зсередини, у якому функціонувала підпільна нарколабораторія, зберігалися прекурсори й інші хімічні речовини; б) чи не знищував він сліди злочину (розбивав непридатне до використання хімічне устаткування й речовини, замивав, видаляв іншим способом); в) чи не передавав відразу після незаконного придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, проведення, збуту, пересилання, контрабанди наркотичні засоби співучасникам або клієнтам, які швидко залишали район події; г) чи не використовував він рукавички, змінне взуття, одяг, протигаз, респіратор; д) чи не зашторював він вікна й вхідні двері (наприклад, при синтезі наркотичного засобу); е) чи не включав він у період зберігання, виготовлення наркозасобів кондиціонер; є) чи не змішував наркозасіб з яким-небудь іншим засобом (наприклад, із сублімованою кавою з метою приховати наркотичний засіб й утруднити використання для його виявлення спеціально навченої собаки); ж) чи не подавав сигнали небезпеки (звукові й ін.) з появою поруч із місцем події сторонніх осіб; з) чи не здійснював він синтез наркозасобу або його напівпродукту в

період відсутності на робочому місці завідувача кафедри, викладача, лаборанта кафедри або іншої матеріально відповідальної особи організації (підприємства).

Беручи до уваги вищевказані питання, необхідно допитати свідків, провести огляд місця події. Слідчий повинен висунути й перевірити версії про сліди злочину й можливі місця їх знаходження.

4. Чи не проникав запідозрений у приміщення: а) не зламуючи перешкоди, у результаті дружніх стосунків із працівниками організації (наприклад, при виготовленні наркосасобу в установі); б) руйнуючи перешкоду (оглянути сліди злону й призначити трасологічну експертизу); в) шляхом добору ключа, відмичок до замка (оглянути замок і призначити трасологічну експертизу).

5. Чи здійснював запідозрений упакування наркосасобів, на що вказують: а) частки наркотичних засобів і хімічних речовин, що нашарувалися на впакуванні при їхньому зберіганні, пересиланні, перевезенні, контрабанді; б) викрадення пакувального матеріалу з місця події (мішки, поліетиленові пакети, ящики, і т. ін.); в) частки (мікрочастки) упакування, що відділилися від пакувального матеріалу.

Необхідно оглянути місце події й допитати свідків по зазначених фактах.

Більше криміналістично значимої інформації про механізм вчинення незаконного збуту наркотичних засобів можна отримати після встановлення підозрюваного (учасників злочинного угруповання) та можливих свідків злочинної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, в даній статті ми розкрили методологічні основи розробки та реалізації тактичної операції “Встановлення механізму злочину” при розслідуванні незаконного збуту наркотичних засобів, а також розробили криміналістичну програму підготовки та реалізації такої тактичної операції на початковому етапі розслідуванні аналізованих злочинів.

Використана література

1. Калугин С.С. Тактические операции поиска наркотических веществ в строениях и транспортных средствах : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.С. Калугин. – Ижевск, 2004. – 242 с.

2. Кустов А.М. К вопросу об образовании, получении и сохранении информации о механизме совершенного преступления : материалы 3-й Всероссийской научно-практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе [“Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений (теоретические, организационные, процессуальные проблемы криминалистики и судебной экспертизы)”] : в 2-х т., (15 – 17 марта 2006 г.) – М. : ЭКЦ МВД России, 2006. – Т. 1. – С. 115 – 125.

3. Кустов А.М. Механизм преступления : лекция / А.М. Кустов ; отв. ред. Чурсин В.Д. – Ставрополь : Изд-во Ставроп. ун-та, 1995. – 36 с.

4. Кустов А.М. О формировании начального этапа механизма преступления / А.М. Кустов // Труды академии управления МВД России. – М., 2007. – № 4. – С. 57 – 61.

5. Кустов А.М. Понятие и элементы механизма преступления / А.М. Кустов // Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2005. – Вып. 2 (14). – С. 36 – 46.

6. Кустов А.М. Современный подход к понятию “механизм преступления” / А.М. Кустов / Криминалисть. – С.-Пб. : Изд-во С.-Петербур. юрид. ин-та Академии Ген. прокуратуры РФ, 2010. — № 1 (6). – С. 72 – 77.

7. Кустов А.М. Типовая модель механизма преступления – основа частной криминалистической методики / А.М. Кустов // Вестник криминалистики. – М. : Спарк, 2004. – Вып. 1 (9). – С. 15 – 18.

8. Лисенко В.М. До питання про допит підозрюваного та обвинувачених у справах щодо незаконного обігу наркотичних засобів / В.М. Лисенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 1999. – № 1. – С. 162-166.

9. Малютін І. Проблеми дослідчої перевірки злочинів, пов’язаних з незаконним обігом наркотичних засобів / І. Малютін / Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 6. – С. 60-65.

10. Недільський В.В. Поняття та зміст тактичних операцій і комбінацій з виявлення наркотичних речовин / В. В. Недільський // Науковий вісник КНУВС. – 2009. – Вип. 2 (63). – С. 140 – 149.

11. Одерій О.В. Ситуації, що виникають на стадії порушення кримінальних справ щодо незаконного обігу наркотичних засобів / О.В. Одерій / Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 1999. – № 1. – С. 63 – 68.

12. Полях А.М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : монографія / А.М. Полях. – (Нац. юрид. акад. України ім. Яр. Мудрого). – Х. : Право, 2010. – 160 с.

13. Шевчук В.М. Типові слідчі ситуації та слідчі версії при розслідуванні злочинів, пов’язаних з незаконним обігом наркотичних засобів / В.М. Шевчук / Проблеми законності. – Х., 2003. – Вип. 60. – С. 154 – 162.

14. Щербаковский С.М. Взаимодействие следователя с оперативными работниками при расследовании незаконного оборота наркотиков / С.М. Щербаковский // Держава і право : проблеми становлення і стратегія розвитку. – Суми, 2008. – Ч. 1. – С. 203-206.

~~~~~ * * * ~~~~~